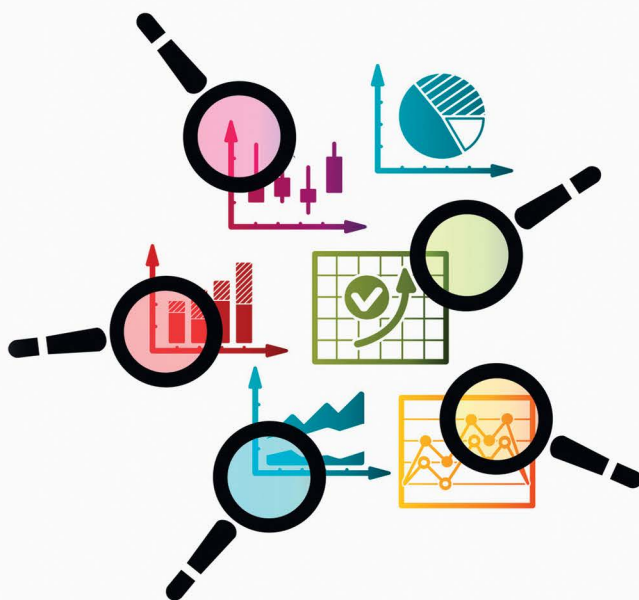

Agnieszka Skoczylas-Tworek

AUDYT

we współczesnej gospodarce rynkowej

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Agnieszka Skoczylas-Tworek

AUDYT

we współczesnej
gospodarce rynkowej

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Agnieszka Skoczylas-Tworek

AUDYT

we współczesnej
gospodarce rynkowej

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2014

Agnieszka Skoczylas-Tworek – Uniwersytet Łódzki
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Katedra Finansów i Rachunkowości MSP
90-214 Łódź, ul. POW 3/5

RECENZENT

Beata Zofia Filipiak

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Ewa Siwińska

SKŁAD I ŁAMANIE

Oficyna Wydawnicza Edytor.org

Lidia Ciecierska

PROJEKT OKŁADKI

czartart.com: Magdalena Muszyńska, Izabela Surdykowska-Jurek

Zdjęcie wykorzystane na okładce:

© Fotolia.com – madpixblue

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2014

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.06664.14.0.M

ISBN 978-83-7969-395-5 (wersja papierowa)

ISBN 978-83-7969-528-7 (wersja elektroniczna)

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	7
ROZDZIAŁ I. ISTOTA I ZAKRES DZIAŁANIA AUDYTU.....	11
1.1. Definicyjne ujęcie audytu i terminy z nim związane.....	11
1.1.1. Pojęcie audytu.....	11
1.1.2. Terminologia stosowana w audycie.....	27
1.2. Otoczenie audytu i zakres jego działania.....	33
1.2.1. Pozycja i rola audytu w systemie kontroli wewnętrznej.....	33
1.2.2. Zakres działania audytu w jednostkach organizacyjnych.....	42
1.3. Sylwetka zawodowa audytora.....	59
1.3.1. Etyczne i osobowościowe atrybuty pracy audytora.....	59
1.3.2. Kluczowe kompetencje i umiejętności w świadczeniu usług audytowych.....	65
1.3.3. Psychologiczne aspekty pracy audytora.....	73
ROZDZIAŁ II. STANDARYZACJA AUDYTU.....	77
2.1. Standardy i wytyczne wykorzystywane w audycie.....	77
2.1.1. Standardy profesjonalnej praktyki zawodowej audytu wewnętrznego IIA.....	79
2.1.2. Ramowe zasady kontroli wewnętrznej i zarządzania ryzykiem według COSO.....	84
2.1.3. Międzynarodowe Standardy Najwyższych Organów Audytu INTOSAI.....	89
2.1.4. Międzynarodowe Standardy Rachunkowości i Sprawozdawczości Finansowej.....	93
2.1.5. Standardy prowadzenia audytu i kontroli systemów informatycznych.....	97
2.1.6. Procedury normalizacyjne.....	100
2.2. Pozostałe uregulowania dotyczące audytu.....	103
2.2.1. Prawne ujęcie audytu w krajach UE.....	103
2.2.2. Sarbanes-Oxley Act.....	107
2.3. Komparacja standardów i wytycznych oraz ich zastosowanie w audycie.....	111
ROZDZIAŁ III. PROCES REALIZACJI CZYNNOŚCI AUDYTOWYCH.....	119
3.1. Ryzyko i jego analiza na potrzeby audytu.....	119

3.1.1. Istota i problemy ryzyka w audycie	119
3.1.2. Znaczenie i zarządzanie ryzykiem w jednostce	120
3.1.3. Ocena i zarządzanie ryzykiem w audycie	125
3.2. Przeprowadzanie czynności audytowych	146
3.2.1. Etapy zadania audytowego	146
3.2.2. Metody i techniki wykorzystywane w audycie	157
3.3. Raportowanie wyników z działalności audytu	173
3.4. Ocena jakości świadczenia usług audytowych	181
ROZDZIAŁ IV. ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE AUDYTU NA	
 PRZYKŁADZIE POLSKIEJ GOSPODARKI	187
4.1. Struktura i kryteria oceny działalności audytu	187
4.2. Działalność audytu w sektorze publicznym	191
4.2.1. Uregulowania prawne w zakresie audytu	191
4.2.2. Organizacja systemu audytu i obowiązków korzystania z usług audytowych	199
4.2.3. Uprawnienia do wykonywania zawodu audytora	204
4.2.4. Forma korzystania z usług audytowych	209
4.2.5. Obszary zainteresowań audytu	210
4.2.6. Metodologia audytu	213
4.2.7. Ocena jakości pracy audytu	217
4.2.8. Odbiorcy informacji dostarczanych w ramach usług audytowych	218
4.3. Zastosowanie audytu w organizacjach sektora prywatnego	221
4.3.1. Uregulowania prawne w zakresie audytu i obowiązków korzystania z jego usług	221
4.3.2. Organizacja audytu i forma korzystania z usług audytowych	225
4.3.3. Uprawnienia do wykonywania zawodu audytora	226
4.3.4. Obszary zainteresowań audytu	227
4.3.5. Metodologia audytu	229
4.3.6. Ocena jakości pracy audytu	231
4.3.7. Odbiorcy informacji dostarczanych w ramach usług audytowych	232
4.4. Audyt w polskiej gospodarce – analiza porównawcza	233
4.5. Kierunki rozwoju audytu	238
ZAKOŃCZENIE	245
LITERATURA	249
SPIS TABEL	261
SPIS RYSUNKÓW	263

WSTĘP

Działalność współczesnych organizacji jest narażona na różnego rodzaju zagrożenia, które mogą zakłócić jej bieżące funkcjonowanie. Wpływ mogą mieć na nią zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Z punktu widzenia środowiska zewnętrznego można mówić w szczególności o uwarunkowaniach ekonomicznych, prawnych, handlowych, środowiskowych, regionalnych czy też konkurencyjności. W grupie czynników wewnętrznych należy wskazać przede wszystkim słabości w funkcjonowaniu szeroko rozumianego systemu zarządzania jednostką. Stąd istotne jest zapewnienie skutecznie działającego systemu zarządzania w organizacji określanego mianem systemu kontroli wewnętrznej.

System kontroli wewnętrznej stanowi ogół reguł, struktur, zasobów, procedur, podejmowanych działań w ramach organizacji, właściwych dla realizacji postawionych przed nią celów i zadań. Elementy go tworzące powinny stanowić spójną, logiczną całość, uzupełniając się wzajemnie. Wytworzenie odpowiednich warunków do funkcjonowania systemu kontroli wewnętrznej przyczynia się do maksymalizacji i efektywności działania poszczególnych jego części składowych, a tym samym całej organizacji. O sprawności funkcjonowania systemu kontroli decyduje osiągnięcie celów przez jednostkę w sposób efektywny i skuteczny oraz szybkość reagowania na pojawiające się zagrożenia. Za działanie systemu kontroli wewnętrznej w instytucji odpowiedzialne są osoby zarządzające organizacją. Do ich kompetencji należy stworzenie takiego układu elementów w systemie, wewnętrznie skoordynowanego, który zapewni właściwe oraz wydajne działanie jednostki, a także wypracowanie mechanizmów kontrolnych ograniczających podatność systemu na pojawiające się zagrożenia. Ze względu jednak na dużą liczbę

oraz złożoność procesów zachodzących w ramach jednostki nie jest możliwe objęcie nadzorem całej instytucji przez jedną osobę – właściciela ani nawet kilka osób – zarząd. Konieczne staje się zatem wykorzystywanie narzędzi wsparcia, a do takich można zaliczyć audyt.

Audyt jest działalnością wspierającą zarządzanie organizacją poprzez świadczenie niezależnych i obiektywnych usług związanych z oceną jej działalności oraz usprawnianiem procesów w niej zachodzących. Do jego zadań należy ocena i doskonalenie obszarów funkcjonujących w jednostce, w tym weryfikacja efektywności mechanizmów kontrolnych, a także monitorowanie systemu kontroli wewnętrznej oraz ocena zarządzania ryzykiem celem dostarczania zarządzającemu informacji na temat prawidłowości działania systemu kontroli wewnętrznej, które są konieczne w procesie podejmowania decyzji. Skupia się on przede wszystkim na identyfikacji ryzyka oraz na przekazywaniu najwyższemu kierownictwu wyników ocen formułowanych w ramach audytowanych obszarów wraz z analizą działalności jednostki pod kątem zgodności z jej celami. Zadaniem audytora jest również wychwycenie słabości systemu zarządzania, a także wskazanie drogi eliminowania konsekwencji tych zjawisk, jak i zabezpieczanie jednostki przed ich wystąpieniem.

Głównym celem monografii jest przedstawienie istoty, roli i znaczenia audytu, jako instrumentu wspierającego jakość procesów decyzyjnych, zarówno w instytucjach publicznych, jak i prywatnych na przykładzie polskiej gospodarki rynkowej. W ramach tak określonego celu zasadniczego sformułowano następujące cele szczegółowe:

- określenie roli i znaczenia usług audytu,
- charakterystyka standardów i wytycznych wykorzystywanych w działalności audytowej,
- przedstawienie metodyki pracy oraz zakresu działania audytu,
- zaprezentowanie istoty i problematyki ryzyka w audycie,
- opis zastosowania usług audytu w sektorze publicznym i prywatnym na przykładzie polskiej gospodarki rynkowej.

W celu zachowania przejrzystości rozważań publikacja została podzielona na cztery rozdziały.

W pierwszym rozdziale opisano aspekty definicyjne pojęcia audytu oraz przedstawiono terminologię charakterystyczną dla jego funkcjonowania. Zaprezentowano również miejsce audytu w strukturze systemu kontroli wewnętrznej organizacji oraz opisano jego rolę i znaczenie. Dodatkowo weryfikacji poddano sylwetkę zawodową audytora poprzez odniesienie się do kwalifikacji, kompetencji i aspektów psychologicznych niezbędnych do wykonywania tego zawodu.

Drugi rozdział publikacji nawiązuje do normalizacji audytu, w ramach której omówiono standardy niezbędne do stosowania w procesie świadczenia usług audytowych, jak również inne modele i wytyczne, które mogą być wykorzystywane w realizacji czynności audytowych, w zależności od charakteru i rodzaju obszaru objętego badaniem.

Rozdział trzeci prezentuje przebieg procesu audytu poprzez opisanie poszczególnych jego etapów oraz elementów niezbędnych do ich wykonania. Celem zapewnienia wysokiej jakości świadczonych usług każdy audytor powinien analizować ryzyko, w odpowiedni sposób planować czynności audytowe, biorąc pod uwagę pojawiające się zagrożenia, dostosowywać dostępne metody oraz techniki badania do specyfiki audytowanego obszaru oraz posiadanych kwalifikacji, a także informować kadrę kierowniczą o rezultatach swoich prac. W tej części pracy przedstawiono przebieg procesu realizacji czynności audytowych, w zależności od rodzaju świadczonych usług, zapewniających bądź doradczych.

Czwarty rozdział publikacji koncentruje się na organizacji i funkcjonowaniu audytu na przykładzie polskiej gospodarki rynkowej. Z uwagi na różnorodność wykorzystania audytu w zależności od specyfiki jednostki, opisano działanie audytu, biorąc pod uwagę jego zastosowanie w sektorze publicznym i prywatnym. W tej części pracy zaprezentowano również problemy, z jakimi borykają się organizacje, oraz wskazano zadania, jakie powinien wykonywać audyt celem wspierania ich funkcjonowania. W konsekwencji przedstawiono proponowane kierunki zmian zarówno w spojrzeniu, jak i w zakresie działania oraz wykorzystania audytu w usprawnianiu działalności organizacji.

Na zakończenie przedstawiono wnioski wynikające z przeprowadzonej analizy teoretycznej, korzyści i ograniczenia związane z funkcjonowaniem audytu, a także wskazano kierunki jego intensyfikacji.

Przy weryfikacji głównego celu opracowania skorzystano z wyników badań teoretycznych i empirycznych prezentowanych w polskiej oraz zagranicznej literaturze poświęconej zagadnieniom audytu, jak i licznych opracowaniach na ten temat, a także własnego wieloletniego doświadczenia zawodowego autorki w zawodzie audytora wewnętrznego.

ROZDZIAŁ I

ISTOTA I ZAKRES DZIAŁANIA AUDYTU

1.1. Definicyjne ujęcie audytu i terminy z nim związane

1.1.1. Pojęcie audytu

W większości pozycji literatury przedmiotu wskazuje się, iż audyt wywodzi się ze starożytności, jednakże należy zgodzić się z B.R. Kucem, iż próby udowodnienia tego zjawiska należą do pewnej kategorii opowieści historycznych. Stąd odnoszenie się do postrzegania i kształtowania pojęcia audytu w tamtych czasach powinno być traktowane w sposób rozsądny. Opierając się na istniejących faktach, z pewnością można odnieść się do słownika łacińskiego, angielskiego czy francuskiego, w których słowo „*audire*” oznacza ‘słyszeć’, ‘słuchać’, ‘przesłuchiwać’ czy ‘badać’¹. Zatem pierwotnie audytor to słuchacz, jeśli można w ogóle założyć funkcjonowanie takiego zawodu w ówczesnej praktyce gospodarczej. Dopiero w latach 70., 80. XIX w. zaczęło kształtować się znaczenie pojęcia audytu, odnoszące się do funkcjonujących dziedzin nauki i działalności gospodarczej, koncentrujące się na badaniu oraz ocenie. Obecnie przyjęta forma i sposób jego działania określany jest jako nowoczesny audyt.

W poszukiwaniu definicji audytu należy odnieść się nie tylko do literatury przedmiotu, ale również wytycznych, standardów czy uregulowań

¹ B.R. Kuc, *Kontrola – Konroling – Audyt. Podobieństwa i różnice*, Wydawnictwo PTM, Warszawa 2008, s. 241–242.

prawnych, które posługują się zarówno pojęciem „audytu”, „audytu wewnętrznego” oraz „audytu zewnętrznego”, a także terminem „rewizja” czy „kontrola”. Wynika to z faktu, iż audyt w początkowej fazie swojego kształtowania stanowił swoistą formę rewizji i kontroli finansowej, jednakże w miarę upływu czasu zdecydowanie przyjął formę znacznie szerszą, choć do dziś również bywa w ten sposób określany. Celem ukazania ewolucji zagadnienia audytu odniesiono się zarówno do pojęcia rewizji, rewizji finansowej, jak i kontroli, kontroli finansowej czy kontroli wewnętrznej, z którymi ten termin bywa utożsamiany.

Rewizja oznacza ustanowione w ramach organizacji i przeprowadzone na jej potrzeby odpowiednie działania, polegające m.in. na sprawdzaniu i ocenie zgodności funkcjonowania jednostki oraz działań podejmowanych na jej rzecz². Odnosi się ona w szczególności do „sprawdzania, oceny i nadzoru poprawności i skuteczności działania systemów księgowości i kontroli wewnętrznej”³.

Z kolei **rewizja finansowa** odnosi się do weryfikacji wybranego obszaru i wiąże ze sprawdzaniem lub badaniem, dokonany przez niezależnych biegłych rewidentów (ekspertów w zakresie rachunkowości), całości sprawozdań finansowych, zapisów księgowych oraz innej, pomocniczej ewidencji wewnątrz i na zewnątrz jednostki⁴.

Zdaniem M. Gottlieba, rewizja finansowa oznacza „systemowy proces stosowania pewnych ustalonych procedur polegający na obiektywnym zbieraniu i ocenie materiału badawczego, którego przedmiotem są ekonomiczne transakcje, które nastąpiły w jednostce gospodarczej w danym okresie obrachunkowym”⁵.

W opinii J. Pfaffa, rewizja finansowa stanowi element rachunkowości i jest przeprowadzana w celu poświadczenia wiarygodności procedur

² *Słowniczek terminów rewizji finansowej*, http://web.ifac.org/download/Polish_GuidetoUsingISAs_Glossary.pdf (dostęp 21.05.2014).

³ *Ibidem*.

⁴ W.B. Meigs, O.R. Whittington, K. Pany, R.F. Meigs, *Principles of Auditing*, 9th ed., IRWIN, Boston 1989.

⁵ M. Gottlieb, *Rola i obowiązki amerykańskiego biegłego rewidenta*, „Rachunkowość” 1992, nr 4, s. 137.

sporządzania sprawozdań finansowych. Założeniami koncepcyjnymi w tym zakresie jest rzetelne oraz jasne przedstawienie w sprawozdaniu finansowym sytuacji finansowej i majątkowej jednostki⁶.

Dla przykładu warto w tym miejscu zaznaczyć, iż w ramach obowiązujących przepisów prawa polskiego pojęcie rewizji jest wciąż stosowane. Dotyczy to m.in. ustawy o Narodowym Banku Polskim (NBP), w świetle której działalność jednostek organizacyjnych NBP podlega rewizji wewnętrznej, którą wykonuje komórka centrali NBP podporządkowana prezesowi NBP⁷, czy w ramach ustawy o działach administracji rządowej, zgodnie z którą minister właściwy do spraw finansów publicznych odpowiada na zasadach, w trybie i granicach określonych odrębnymi przepisami, w szczególności za rachunkowość i rewizję finansową⁸. Istnieje jeszcze szereg innych przykładów prawnych, które wskazują na stosowanie tej formy weryfikacji.

Innym terminem utożsamianym z audytem jest „kontrola”. Z punktu widzenia literatury przedmiotu stanowi ona element systemu zarządzania, który jako całość obejmuje planowanie, organizowanie, motywowanie i kontrolowanie⁹. Pojęcie to wykształciło się wraz z koncepcją zarządzania jako niezbędny składnik tego procesu, zamykający cykl kompleksowego działania. Żaden system zarządzania nie może funkcjonować sprawnie i efektywnie bez odpowiednio zorganizowanego systemu nadzoru.

Sprawowanie kontroli w procesie zarządzania jednostką może przejawiać się dwutorowo¹⁰:

⁶ J. Pfaff, *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, Katowice 2007, s. 11–15.

⁷ Art. 8 ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. 2013, nr 908).

⁸ Art. 8 pkt 2 ustawy z 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz.U. 2013, nr 743).

⁹ B.R. Kuc, *Kontrola...*, s. 241–243.

¹⁰ Por. *Glosariusz terminów dotyczących kontroli i audytu w administracji publicznej*, Najwyższa Izba Kontroli, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa, lipiec 2005, s. 30–32.

- jako funkcja – kontrola w tym zakresie polega na weryfikacji i ocenie zgodności oraz prawidłowości działania danej organizacji przez specjalnie do tego powołane komórki organizacyjne;

- jako forma sprawowania władzy – wówczas kontrola stanowi system zarządzania przyjęty w jednostce.

Na podstawie zaprezentowanego podejścia do postrzegania kontroli można mówić o węższym i szerszym spojrzeniu. Kontrola, w węższym ujęciu, oznacza badanie lub przegląd polegający na ustaleniu stanu faktycznego, porównaniu go ze stanem wymaganym (pożądanym) oraz dokonanie jego oceny. Z szerszego punktu widzenia to przyjęty system zarządzania (procedury, instrukcje, zasady, mechanizmy) służący do uzyskania racjonalnej pewności, że kluczowe cele organizacji zostaną osiągnięte¹¹.

Oprócz pojęcia kontroli występują również inne terminy, które stanowią rodzaje kontroli, a wykształciły się ze względu na charakter jej wykonywania (kontrola instytucjonalna, funkcjonalna, kierownicza czy samokontrola), czas przeprowadzania (kontrola *ex-ante*, kontrola *ex-post*), obszar (kontrola finansowa) czy podmiot kontroli (kontrola wewnętrzna, kontrola zewnętrzna). Spośród wskazanych kryteriów, biorąc pod uwagę dylematy terminologiczne wokół pojęcia audytu, należy zwrócić szczególną uwagę przede wszystkim na podział ze względu na charakter wykonywania kontroli. Znaczenie poszczególnych rodzajów kontroli w tym zakresie zamieszczono w tabeli 1.1.

Z tabeli 1.1 wynika, że formy postrzegania kontroli są różne, w zależności od jej charakteru, a także osoby czy grupy osób wykonujących lub sprawujących kontrolę. Największe dylematy terminologiczne pojawiły się wokół pojęcia kontroli instytucjonalnej. Są one szczególnie widoczne w krajach, w których obok audytu funkcjonuje ten rodzaj kontroli, określanej również kontrolą wewnętrzną, która jest inaczej definiowana przez instytucje międzynarodowe.

Kontrola wewnętrzna stanowi skoordynowany system obejmujący funkcjonowanie całej organizacji. Jest ona przeprowadzana w sposób niezależny w każdej instytucji i ma na celu zagwarantowanie, że cele

¹¹ Por. *ibidem*.

jednostki zostaną osiągnięte w sposób skuteczny i efektywny, jej aktywa są właściwie chronione, a operacje legalne, prawidłowe i zasadne¹².

Tabela 1.1. Rodzaje kontroli ze względu na charakter jej sprawowania

Charakter kontroli	Kontrola zarządcza	Kontrola funkcjonalna	Kontrola instytucjonalna	Samokontrola
1	2	3	4	5
Opis kontroli	Oznacza przyjęty system zarządzania organizacją ustanowiony przez osoby nią zarządzające i dostosowany do organizacji, jej uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych	Odnosi się do funkcji kierowniczej i stanowi element pracy każdego menedżera. Dotyczy sprawowania nadzoru, jaki został powierzony kierującemu danym obszarem działalności jednostki	Istota kontroli instytucjonalnej wynika z jej służebnej roli wobec kierownictwa danej jednostki. Kontrola odnosi się do jednostek, komórek bądź stanowisk organizacyjnych, powołanych w celu wykonywania czynności kontrolnych. Jest ona na trwale wbudowana w strukturę organizacyjną instytucji	Samokontrola to proces świadomie inicjowany przez organizację, którego celem jest ocena zgodności działania instytucji z odpowiednim wzorcem, standardem działania
Osoby zaangażowane	Zarządzający organizacją	Kadra kierownicza	Osoba bądź zespół osób z organizacji bądź spoza niej	Wybrana osoba bądź zespół osób z organizacji

¹² Europejski Trybunał Obrachunkowy, *Kontrola wewnętrzna*, http://eca.europa.eu/framework/budgetary_control/budgetary_control_internal_pl.htm (dostęp 01.06.2012).